

UDC 94[(71)+(=161.2)]"1918–1939"(093)

Olesia Dzyra,

Post-graduate student, Junior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

The source base of the researching of the Ukrainian Diaspora history in Canada in 1918–1939

In the article it was observed and classified the whole complex of the sources, concerning political, social, economic, spiritual, household spheres of the life and the activities of the Ukrainian people in the Diaspora of Canada in the interwar period. It was researched in complex normative-law acts of the states Canada, Poland, Romania, Czechoslovakia and the USSR, recordkeeping documents, publicistic and political works of the members of the parties, public organizations, press of organs of state board, public organizations, political parties, statistics, diaries, memoirs, private correspondence, personal dossier of potential emigrants. It was defined information potential of archival and published sources and the significance of submitted facts in them for explorers.

Keywords: the source base of study, the archival and published documents, the history of Ukrainian Diaspora of Canada, the second wave of emigration of Ukrainians.

УДК 94[(71)+(=161.2)]"1918–1939"(093)

Олеся Дзыра,

аспирантка, младш. науч. сотрудник Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Источниковая база исследования истории украинской диаспоры Канады в 1918–1939 гг.

В статье рассмотрено и классифицировано совокупность источников, относящихся к политической, общественной, экономической, духовной, бытовой сферам жизни и деятельности украинцев в диаспоре Канады в межвоенный период. Комплексно исследовано нормативно-правовые акты государств Канады, Польши, Румынии, Чехословакии и СССР, делопроизводственные документы, публицистические и политические произведения членов партий, общественных организаций, прессу органов государственного управления, общественных союзов, политических партий, статистические материалы, дневники, воспоминания, частную переписку, личные дела потенциальных эмигрантов. Определено информационный потенциал архивных и изданных источников и значимость представленных в них фактов для исследователей.

Ключевые слова: источниковая база исследования, архивные и опубликованные документы, история украинской диаспоры Канады, вторая волна эмиграции украинцев.

УДК 331.522.4(477)"1940–1980":314.151.3

Катерина Жбанова,

аспірант історичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

мол. наук. співробітник

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНІЗОВАНИХ НАБОРІВ
ТА ПЕРЕСЕЛЕННЯ РОБІТНИКІВ В УРСР
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-х – 1980-х рр.
У ПРАЦЯХ РАДЯНСЬКИХ НАУКОВЦІВ**

Стаття висвітлює внесок радянських науковців – істориків, економістів, правників, географів, демографів другої половини 1940-х – 1980-х рр. у дослідження розподілу та перерозподілу робітничого ресурсу в УРСР. У статті простежена зміна наукових підходів до вивчення організованих наборів робітників та трудових переселень сімей. Визначені пріоритетні напрями та прогалини радянської історіографії з теми. Проаналізовано якість відображення в українській радянській історіографії наслідків організованого державою використання трудового потенціалу своїх громадян.

Ключові слова: організований набір робітників, трудові переселення сімей, трудовий потенціал, трудові ресурси, наукові дослідження, радянський період.

Міграції, переміщення та переселення є невід’ємною частиною історії українського народу. Переміщення значних мас населення відбувалося і в роки радянської влади. Їх характерною рисою був централізований та організований характер. Однією з причин міграційних процесів середини 1940-х – другої половини 1980-х рр. став міжгалузевий та міжтериторіальний розподіл та перерозподіл трудового ресурсу УРСР (здійснювався через організований набір робітників та переселення сімей), що опирався на соціально-економічні завдання та ідеологічну доктрину Радянського Союзу.

За період 1947–89 рр. системою оргнабору УРСР було набрано та направлено на найтяжчі фізичні роботи у вугільну, гірничорудну, лісову промисловості, на будівництво підприємств, електростанцій, шляхів сполучення Української РСР, Російської РФСР, Казахської РСР більш ніж 4,6 млн робітників. Більше 695 тис. сімей із західних, північних та центральних областей України було організовано переселено з метою

збільшення сільського населення на півдні країни, господарського освоєння районів Сибіру, Крайньої Півночі, Далекого Сходу, цілинних та перелогових земель Казахської РСР. Такі переміщення стали причиною значних демографічних, соціальних та економічних змін, наслідки яких відчуває сучасне українське суспільство.

Перерозподіл робітничого ресурсу, а разом з тим – механічний рух населення, який він викликав, привернули увагу багатьох істориків, економістів, географів, демографів, що залишили значний пласт наукової літератури, пов'язаної з використанням державою трудового потенціалу своїх громадян. Формування нових підходів до вивчення соціально-економічної історії України, перегляд радянських концепцій у дослідженні подій та явищ, пов'язаних з трудовою міграцією населення, вимагають глибокого та детального вивчення цього наукового доробку. Водночас розгляд досвіду українських вчених з питань раціонального використання робочої сили країни – як позитивного, так і негативного – нині є особливо актуальним з огляду на те, що сучасна система працевлаштування ще значною мірою зберігає радянські традиції або переживає критичні наслідки їх багатолітньої практики.

Хоча процес формування та розвитку робітничої верстви був серед пріоритетних в історичній науці радянської доби і дістав висвітлення у багатьох дослідженнях, систематизований огляд наукового доробку з теми здійснено не було. Історіографічному аналізу піддалися лише окремі праці, які тією чи іншою мірою торкалися організованого використання людського капіталу УРСР. Зокрема, В. О. Романцов частково розглянув історію вивчення робітничої верстви у післявоєнний період [1]. О. М. Малиновська здійснила аналіз праць радянських дослідників міграційних процесів [2]. Займалася дослідженням напрацювань з міжреспубліканського обміну трудовим ресурсом В. Ф. Панібудьласка [3]. Історіографію організованого використання трудового потенціалу УРСР у своїх дисертаційних дослідженнях частково висвітлюють історики Н. Ф. Шипік, Т. М. Пронь, М. К. Лобода, М. А. Алфьоров, Ю. О. Николаєць, Е. І. Сеїтова.

Відсутність окремого історіографічного огляду з теми почасти пояснює мала кількість спеціальних досліджень – з огляду на неоднозначність наслідків оргнаборів та переселень офіційна радянська історична наука воліла їх оминати. Нині для всебічного вивчення цієї проблеми необхідний комплексний аналіз праць дослідників – істориків, економістів, географів, юристів, демографів, міграціологів, доробок яких стосувався використання праці українців.

Літературу, яка тією чи іншою мірою торкається історії оргнаборів та переселень робітників, можна умовно поділити на декілька тематичних груп. До праць першої групи належать дослідження з виникнення, функціонування та реформування системи організованого набору та переселення робітників. Це література переважно джерелознавчого характеру, з яскраво вираженою агітаційною основою. Її автори – працівники тих органів, які здійснювали міжгалузевий і міжтериторіальний розподіл та перерозподіл трудового ресурсу.

Перші розвідки з теми з'явилися в середині 1940-х рр. і друкувалися на сторінках відомчих інформаційних бюлетенів («Обмінюємося досвідом роботи», «Трудові ресурси України» [4]). На допомогу місцевим уповноваженим та інспекторам структури видавалися матеріали з історії оргнабору та порядку його проведення, які, проте, були зорієнтовані на широкий загал [5]. Ці видання мають переважно публіцистичний характер, відображають тогочасні політичні та ідеологічні віяння.

З другої половини 1950-х рр. і до розпаду СРСР питання оргнабору в рамках радянського трудового права розробляли В. С. Андреев, П. А. Гуреев, О. М. Медведєв [6]. Дослідниками було охоплено широке коло проблем, пов'язаних з функціонуванням органів оргнабору, його плануванням, проведенням та регулюванням. Фактично ними були створені спеціалізовані юридичні посібники для осіб, які хотіли вкласти трудовий договір.

Утворення та діяльність системи управління трудовими ресурсами розглянули В. І. Прокопенко, І. С. Маслова [7]. Наукова цінність їх праць різна, залежно від рівня об'єктивності дослідника. У більшості розвідок відображені загальноприйняті історичні оцінки і спроби аргументації правомірності системи оргнабору та переселення.

Автором низки творів, присвячених узагальненню досвіду розподілу та перерозподілу робітничого ресурсу, став керівник Державного комітету Ради Міністрів УРСР з праці М. О. Пантелєєв. У контексті переходу від оргнабору робітників до працевлаштування населення М. О. Пантелєєв більш детально зупинився на негативних рисах договірного залучення населення до праці: плинності кадрів, порушенні угод підприємствами і організаціями, збереженні прошарку малокваліфікованих робітників [8].

Серед спеціалізованих праць, присвячених створенню та функціонуванню системи оргнабору, позитивно відрізняється стаття дослідниці Т. П. Петрової [9]. Уникаючи загальних висновків, науковець

більш детально, на основі значного статистичного матеріалу, розглянула кількісні та якісні особливості оргнабору періоду 1970–80-х рр.

До другої групи праць з теми належать дослідження з історії формування робітничих кадрів УРСР у другій половині ХХ ст. та ролі оргнабору та переселення в цьому процесі. Незважаючи на численний пласт напрацювань з історії робітництва, явище організованого набору та переселення робітників в радянській історичній науці практично не розглядалося. Оргнабір як спосіб поповнення робітничих лав знаходив висвітлення переважно в дослідженнях, пов'язаних з повоєнною відбудовою народного господарства, і зокрема промислових центрів – Донбасу й Придніпров'я, освоєнням цілинних та перелогових земель Казахської РСР та в контексті трудової міжреспубліканської співпраці. Водночас переселення сімей з метою збільшення відсотку працездатних в окремих регіонах, що також було частиною організованих державою трудових міграцій, з огляду на ідеологічні заборони й стереотипи та за відсутності повноцінних статистичних даних й об'єктивної інформації майже не досліджувалося.

Численні праці з історії робітництва відбудовчого періоду, написані в перше повоєнне десятиліття, мають не стільки науковий, скільки агітаційно-пропагандистський характер, не містять наукових висновків і узагальнень, розгорнутої картини формування та використання трудового потенціалу країни, натомість відзначаються високим рівнем ідеологізації й пропагандистського супроводу.

Доступ до статистичних даних, які почали друкуватися на всесоюзному та республіканському рівнях з кінця 1950-х рр., позитивно вплинув на якість досліджень з історії формування робітничих ресурсів УРСР. З'явилися значно ширші й детальніші розвідки, зокрема з періоду повоєнної відбудови. Зокрема, праці О. С. Кудлая, М. Ф. Хорошайлова, В. Ф. Близнюка [10]. Їхній доробок, незважаючи на тенденційність узагальнень та висновків, містить значний фактичний матеріал щодо формування та розвитку робітництва окремих галузей промисловості Донбасу. Автори наводять значну кількість статистичних даних, залучають архівні документи.

У 1970–80-ті рр. колективами авторів було створено узагальнюючі праці, що визначили загальний підхід до історії формування робітничої верстви Донбасу [11]. Хрестоматійною в радянській історичній науці стала двотомна «Історія робітників Донбасу». Попри відсутність об'єктивного аналізу процесу поповнення робітничих лав регіону, авторами було

проведено значну аналітичну роботу з кількісних та якісних змін у складі робітництва. Дослідники наголосили на важливому економічному та політичному значенні повоєнних оргнаборів у вугільну промисловість регіону та здійснили короткий статистичний огляд результатів укладання трудових договорів [12].

Історія оргнаборів та трудових переселень також знаходилася у контексті вивчення місця і ролі УРСР в освоєнні цілинних та перелогових земель, що розпочалося у другій половині 1950-х рр., та участі українського населення у будовах всесоюзного значення [13]. Зокрема, історики досліджували формування загонів та кількісні показники робітників з УРСР, що працювали в районах Казахстану, Сибіру, Уралу, Поволжя. Залучення населення до роботи за межами батьківщини частково відображене в розвідках Л. Ю. Бернштейна, В. В. Горака, В. Ф. Фінікова, К. А. Аманкулова, Ю. М. Заїкіна [14]. Проте, позначені впливом ідеологічних настанов часу, їхні праці містять поверхневі наукові висновки, однобічне висвітлення фактів, натомість ідеалізують самовідданість робітників, прославляють керівництво Компартії. Більш детальні дослідження з історії використання трудового потенціалу українців за межами республіки здійснили А. П. Данильченко та А. С. Рубльов [15]. На основі опублікованих і архівних джерел, офіційних статистичних зведень автори спробували визначити кількісні показники українських робітників в освоєнні цілинних земель та забезпечення новостворених господарств кваліфікованими кадрами й спеціалістами з УРСР.

Поруч з науковими розвідками здійснювався систематичний підбір джерел до роковин початку освоєння цілинних земель, який демонстрував вклад у справу українців. Науковцями було проведено значну пошукову роботу. Результатом стали тематичні статті співробітників Головархіву УРСР В. М. Волковинського та О. М. Коваленка [16]. Як наслідок, було нагромаджено велику кількість фактичного матеріалу, яка заклала основи для подальшого наукового вивчення теми.

Лише частково у радянській історіографії знайшло своє висвітлення питання формування робітничих колективів Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Варта уваги колективна стаття М. П. Ковальського та С. І. Уварова [17], у якій дослідники використали та ввели в науковий обіг значний масив архівних матеріалів з організованого набору робітників комбінату «Укрзахідвугілля», статистичних зведень його трестів, з партархіву Львівського обкому КПУ.

Історики наголосили на незначній ролі договірному залучення населення в комплектуванні робітничих лав шахт і будов вугільної промисловості регіону, чим заперечили пануючу до того думку [18].

На новий рівень наукового осмислення питання організованих методів залучення населення до праці підняв Я. В. Підпригоршук [19], який на глибокому професійному рівні розглянув джерела поповнення робітничої верстви населення у 1956–60 рр. Історик першим використав архівні матеріали з діючого фонду Головного управління оргнабору та переселення робітників при Раді Міністрів УРСР, що дало йому змогу здійснити розрахунки за напрямками та формами поповнення трудових ресурсів УРСР. До праць, що відображають зміни в чисельності і складі робітничої верстви УРСР, належить науковий доробок Д. С. Шелеста [20]. Організований набір робітників в УРСР у 1950–70-х рр. науковець аналізує на прикладі Одеської області, використовуючи матеріали обласного управління відділу праці та заробітної плати. Особливу увагу Д. С. Шелест приділяє ролі колгоспного селянства як одного з джерел оргнабору та доходить висновку, що поповнення індустріальних кадрів у такий спосіб становило незначний відсоток. Історик намагається об'єктивно та виважено висвітлити позитивні та негативні наслідки організованого державою працевлаштування.

При вивченні трудової політики в УРСР у другій половині ХХ ст. особливої уваги заслуговують дослідження В. О. Романцова, який вперше охопив всі сторони кількісних і якісних змін у складі робітництва та ґрунтовно підійшов до вивчення історії формування та використання праці населення республіки. На основі значного статистичного матеріалу та ретельних розрахунків історик, на відміну від своїх сучасників, наголошує на негативних економічних наслідках оргнабору, головним чином для сільськогосподарського виробництва країни [21].

Важливі для розуміння соціально-економічних процесів, у контексті яких відбувалося переміщення та переселення робітничого ресурсу країни, є колективні узагальнюючі праці з історії робітництва УРСР та народного господарства країни [22]. Факти з переміщень трудового потенціалу містяться у 26-ти томах багатотомної колективної «Історії міст і сіл УРСР» [23]. Зокрема, показовими є теми, присвячені областям, що входили до промислових зон з постійною необхідністю механічного поповнення робітничого ресурсу (Луганська, Донецька, Дніпропетровська та ін.), та областей, які традиційно відносили до таких, що мали надлишок робочої

сили (Вінницька, Івано-Франківська, Волинська, Чернігівська та ін.).

Окрему групу праць складають дослідження, пов'язані з наслідками політики розподілу та перерозподілу трудового ресурсу. Такі студії за радянської доби були на периферії наукових досліджень, проте результати організованого переміщення населення все ж частково розглядалися в межах економічної теорії та економічної географії. Це праці переважно міжгалузевого характеру, що поєднали в собі вивчення впливу оргнаборів та переселень на економічний, демографічний та міграційний розвиток країни. Саме в цьому напрямку оргнабір вперше стає об'єктом наукового дослідження.

В умовах жорсткої централізації, яка стосувалася й наукової сфери, більшість досліджень з теми здійснювалося за ініціативою та на замовлення партії та уряду і зосереджувалося в Академії наук УРСР. Зокрема у 1960–80-х рр. питаннями організованого розподілу та перерозподілу праці українців у контексті демографічних змін країни та міграцієзнавства займалися науковці Ради з вивчення продуктивних сил УРСР Академії Наук УРСР. На сторінках журналів «Економіка Радянської України», «Демографічні дослідження», «Розміщення продуктивних сил Української РСР» друкувалися розвідки провідних науковців різних галузей та працівників системи оргнабору і переселення робітників. Актуальні проблеми раціонального використання праці населення окремих регіонів республіки в 1977–79 рр. розглядалися в статтях, вміщених у тематичні збірники Інституту економіки АН УРСР «Регіональні проблеми управління трудовими ресурсами».

Більш детально особливості розподілу та перерозподілу працевдатного населення УРСР вивчала економічна наука. У 1950–60-х рр. їй відводилася велика роль у дослідженні поліпшення розміщення продуктивних сил та використання людського капіталу. Вчені-економісти визначали відсоток мобільних працевдатних серед кількості зайнятих у домашньому та особистому підсобному господарстві, здійснювали господарське обґрунтування проведення оргнаборів та переселень.

Одним з перших дослідників балансу праці, відтворення робочої сили, співвідношення джерел та форм поповнення трудових ресурсів став М. Я. Сонін [24]. Керуючись радянською економічною теорією та офіційними статистичними зведеннями, автор відніс організований набір до основних шляхів поповнення робітництва СРСР, наголосивши на міжгалузевому і міжтериторіальному перерозподілі

робітників як головному його завданні післявоєнного періоду [24, с. 68, 221].

Науковий пошук у дослідженнях 1970–80-х рр. здійснювався переважно в рамках вивчення кількісного та якісного складу робітництва країни. Розподіл робочої сили розглядався як завдання великого економічного та соціального значення, який відіграв важливу роль у розв'язанні проблем відтворення робочої сили та сприяв прискореному будівництву комуністичного суспільства [25].

Все ж економісти, демографи, міграціологи обережно наголошували на необхідності реформування системи планового перерозподілу робітничого ресурсу країни, перегляду технічного рівня виробництва та поглиблення спеціалізації, удосконалення умов життя та праці, підвищення кваліфікації робітників. Йшла мова про негативні наслідки перерозподілу трудового потенціалу країни, які вплинули на відставання ефективності праці від масштабів міграції в сільській місцевості країни, спричинили знелюднення сіл, демографічні перекося регіонів, надмірну урбанізацію окремих міст, стихійне і неконтрольоване сезонництво [26].

Вивчення територіального перерозподілу населення та використання його у суспільному виробництві окремих економічних регіонів УРСР проводили І. А. Кугало, А. П. Шостак, О. Гуцуляк (Південно-Західний економічний район), Т. П. Кушнерова (Донецько-Придніпровський економічний район), П. П. Коваленков, І. Г. Богомольний (Південний економічний район) [27].

Окремим напрямом досліджень стало використання трудових ресурсів у сільському господарстві південних областей УРСР. У низці розвідок економістів та спеціалістів-господарників, керівників колгоспів та партійних і радянських органів висвітлювалося, з пануючим ідеологічним ухилом, становище з наявної у колгоспах робочої сили, особливості використання у галузі сезонної праці та роль організованого трудового перерозподілу у розбудові сільського господарства країни [28].

У 1980-х рр., як постфактум десятиріч здійснення міжгалузевого та міжтериторіального розподілу та перерозподілу робітничого ресурсу УРСР, у зв'язку з лібералізацією політичного та наукового життя країни, дослідники були допущені до розроблення проектів методологічного змісту. Вивчення економічних методів, які б покращили зайнятість населення країни, удосконалили систему управління робітничим потенціалом, були здійснені М. І. Долішнім, І. П. Суворовою [29].

Враховуючи праці попередників, дослідники загалом наголосили на необхідності проведення зваженої та обережної політики у використанні трудового потенціалу країни й необхідності поступового відходу від організованого набору робітників.

Згідно з офіційною радянською ідеологією, оргнабір та переселення сімей відігравали провідну роль в дії соціалістичного закону народонаселення, відтак стали частиною відновлених у 1970-х рр. демографічних досліджень. Зокрема, обмін думками щодо актуальних питань впливу механічних переміщень і переселень працездатної частини населення відбувався на сторінках журналу «Демографічні дослідження». Значний вклад у розвиток досліджень з впливу механічного розміщення трудових ресурсів на природне відтворення населення УРСР здійснив М. В. Дараган [30]. Намагаючись охопити весь доступний комплекс джерел, дослідник спробував визначити позитивний та негативний вплив розподілу працездатного населення на демографічний розвиток країни.

Централізовані методи використання трудових ресурсів широко досліджувалися вітчизняними географами. Низка праць про особливості регіонального робітничого потенціалу УРСР була написана В. В. Онікієнком та С. М. Писаренком [31]. На основі комплексного дослідження міграційних процесів, враховуючи наявні статистичні матеріали, дослідники розглянули особливості міжгалузевого та міжтериторіального розподілу трудового ресурсу країни та їх соціально-економічні наслідки. Серед іншого, інтерес науковців був прикутий до трудових переселень сімей, які трактувалися як вдалий спосіб забезпечення потреби в робочій силі виробництв і регіонів та реалізації зацікавленості людей у покращанні умов життя [32].

Оскільки міграційні процеси розглядалися виключно як збірний процес всіх форм територіального перерозподілу трудових ресурсів з головним завданням – приведення у відповідність кількість трудових ресурсів і потребу в них окремих регіонів, організовані оргнабори та переселення було частково висвітлено у працях радянських міграціологів постсталінської доби [33]. Зокрема, варті уваги напрацювання дослідниці А. Ф. Загробської щодо обсягів, динаміки, напрямків керованих трудових переміщень [34]. Старанно опрацьовуючи первинні дані, демограф вперше залучила до наукового обігу значний матеріал з організованих переміщень в країні. Дослідниця у більш ніж 50 працях аналізує здобуті статистичні дані та, незважаючи на ідеологічні рамки, здійснює наукове прогнозування

майбутніх міграцій населення, в тому числі піднімає важливі питання впливу планових переселень на природне відтворення населення: зменшення сільськогосподарського населення країни, пришвидшення нерівномірної урбанізації окремих регіонів УРСР.

Окремо від офіційної науки радянської доби знаходиться праця І. М. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», що була написана 1965 р., але вперше вийшла друком на теренах України лише 1990 р. Висвітлюючи проблеми економічного, національного та культурного розвитку УРСР, автор зупинився на наслідках оргнаборів для українського народу, головним з яких вважав денационалізацію та русифікацію населення [35, с. 51]. Громадський діяч заклав основу для подальших досліджень системи працевлаштування другої половини 1940-х – кінця 1980-х у контексті національної та соціальної політики радянської влади.

Таким чином, дослідження процесу використання трудового потенціалу УРСР у другій половині 1940-х – 1980-х рр. знаходилося у рамках валового підходу, відтак організовані набори робітників, трудові переселення сімей не стали предметом окремих історичних досліджень. Ідеологічний диктат, втручання владних структур у наукові студії сприяли формуванню безумовного визнання переваги соціалістичного суспільства над капіталістичним, відповідно радянський лад працевлаштування подавався як взірцевий.

Наукові пошуки радянських дослідників були пов'язані переважно з історією формування системи організованого розподілу та перерозподілу трудового ресурсу УРСР та зачепили лише окремі, більшою мірою економічні наслідки її діяльності. Водночас дослідження соціально-політичного, національного, культурологічного значення оргнаборів та переселень як історичного явища не відбувалося взагалі.

Все ж, попри вимушену ідеологічну обмеженість, окремі роботи з теми радянських науковців відзначаються глибоким знанням матеріалу, мають значну фактологічну цінність та статистичні розрахунки, що не втратили своєї актуальності та потребують сучасного вивчення й осмислення.

Список використаних джерел

1. Романцов В. О. До питання про вивчення історії робітничого класу Української РСР у післявоєнний період / В. О. Романцов // Український історичний журнал. – 1969. – № 4. – С. 86–89.

2. Малиновська О. А. Міграційні дослідження радянського періоду та їх вплив

на сучасне міграцієзнавство в Україні / О. А. Малиновська // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 2 (20). – С. 156–166.

3. Панібудьласка В. Ф. Дружба народів СРСР періоду комуністичного будівництва в радянській історіографії / В. Ф. Панібудьласка // Історіографічні дослідження в Українській РСР. – 1972. – Вип. 5. – С. 36–47.

4. ЦДАВО України. – Ф. 4626. – Оп. 3. – Спр. 606. – Арк 61.

5. Иоффе Е. Организованный набор рабочей силы – важнейший фактор развития промышленности СССР / Е. Иоффе. – К. : Радянська Україна, 1954. – 30 с. ; Богорад Д. Строительная индустрия СССР и обеспечение ее рабочими кадрами : Материалы в помощь районным работникам организованного набора рабочих / Д. Богорад. – К. : Киевская областная типография, 1954. – 38 с. ; Переселение и оргнабор рабочих к 40-й годовщине Октября. – М. : Типография Госэнергоиздата, 1957. – 77 с.

6. Андреев В. С. Организованный набор рабочих в СССР. Правовые вопросы / В. С. Андреев, П. А. Гуреев. – М. : Госюриздат, 1960. – 80 с. ; Гуреев П. А. Льготы при оргнаборе и общественном призыве / П. А. Гуреев. – М. : Юридическая литература, 1968. – 136 с. ; Андреев В. С. Организованный набор рабочих / В. С. Андреев, О. М. Медведев. – М. : Юридическая литература, 1988. – 208 с.

7. Прокопенко В. І. Правові питання використання трудових ресурсів / В. І. Прокопенко // Вісник Київського університету. Серія права. – 1969. – № 10. – С. 23–29 ; Маслова И. С. Экономические вопросы перераспределения рабочей силы при социализме / И. С. Маслова. – М. : Наука, 1976. – 230 с.

8. Пантелеев Н. А. Система социалистического трудоустройства и экономия труда / Н. А. Пантелеев // Экономия труда : (формы осуществления и пути ускорения). – Киев : Наукова думка, 1984. – С. 256–287.

9. Петрова Т. П. Организация территориально-отраслевого перераспределения трудовых ресурсов УССР / Т. П. Петрова // Трудовой потенциал регионов УССР. – К. : Изд. СОПСа УССР АН УССР, 1984. – 184 с. – С. 53–66.

10. Кудлай О. С. Робітничий клас УРСР у боротьбі за відбудову і розвиток промисловості в післявоєнний період / О. С. Кудлай. – К. : Наукова думка, 1965. – 296 с. ; Хорошайлов Н. Ф. Возрождение Всесоюзной кочегарки. Из истории восстановления Донбасса в 1946–1950 гг. Исторический очерк / Н. Ф. Хорошайлов. – Донецк : Донбас, 1974. – 151 с. ; Близнюк В. Ф. Кількісні зміни в складі робітників Донбасу (1951–1958 рр.) / В. Ф. Близнюк // Український історичний журнал. – 1975. – № 7. – С. 92–93.

11. Население и трудовые ресурсы Донбасса / [ответ. ред. Н. Г. Чумаченко]. – К. : Наукова думка, 1977. – 169 с.

12. История рабочих Донбасса : в 2-х томах / ред. кол. : Ю. Ю. Кондуфор [и др.]. – Т. 2 / [А. В. Лихолат, Л. А. Беспалова, В. Ф. Близнюк и др.]; под ред. А. В. Лихолат. – К. : Наукова думка, 1981. – 431 с.

13. *Данильченко А. П.* Сооружение Байкало-Амурской магистрали – патриотический подвиг Советского народа (на примере участия трудящихся Украинской ССР) / А. П. Данильченко. – К. : Наукова думка, 1985. – 127 с.

14. *Бернштейн Л. Ю.* Україна – цілинним землям / Л. Ю. Бернштейн, В. В. Горак. – К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1962. – 82 с. ; *Аманкулов К. А.* Співробітництво народів СРСР в освоєнні голодного степу / К. А. Аманкулов // Український історичний журнал. – 1974. – № 10. – С. 45–48 ; *Фініков В. Ф.* Україна – цілині / В. Ф. Фініков. – К. : Знання, 1963. – 38 с. ; *Заїкін Ю. М.* З історії економічного співробітництва Української РСР і Казахської РСР (1941–1961) / Ю. М. Заїкін, З. Г. Жубанова // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. – 1986. – № 20. – С. 8–16.

15. *Данильченко О. П.* Вклад трудящих Української РСР в освоєння цілинних земель / О. П. Данильченко, О. С. Рубльов // Український історичний журнал. – 1984. – № 3. – С. 34–44.

16. *Волковинський В. М.* До 25-річчя освоєння цілинних і перелогових земель : Участь трудящих Української РСР в освоєнні цілинних земель (1954–1955) / В. М. Волковинський, О. М. Коваленко // Архіви України. – 1979. – № 1. – С. 40–49 ; *їх же* : Вклад трудящих Української РСР в освоєнні цілинних земель (1956–1964) / В. М. Волковинський, О. М. Коваленко // Архіви України. – 1979. – № 2. – С. 21–31.

17. *Ковальський М. П.* Формування та склад робітничих колективів Львівсько-волинського вугільного басейну / М. П. Ковальський, С. І. Уваров // Український історичний журнал. – 1970. – № 2. – С. 60–65.

18. *Кривошея Г. М.* Діяльність Комуністичної партії України по розвитку Львівсько-Волинського вугільного басейну у 1956 р. / Г. М. Кривошея. – К., 1960.

19. *Підпригорщик Я. В.* Джерела і форми поповнення кадрів робітничого класу УРСР в роки п'ятої п'ятирічки / Я. В. Підпригорщик // Український історичний журнал. – 1968. – № 11. – С. 53–61.

20. *Шелест Д. С.* Количественные и качественные изменения в составе рабочего класса Украинской ССР (1950–1970 гг.) / Д. С. Шелест. – Днепропетровск : Промінь, 1971. – 186 с.

21. *Романцов В. О.* Робітничий клас Української РСР (1946–1970 рр.) / В. О. Романцов. – К. : Вид-во Київського університету, 1972. – 219 с. ; *їйого ж* : Зміни в якісному складі робітничого класу промисловості УРСР в післявоєнний період / В. О. Романцов // Український історичний журнал. – 1966. – № 12. – С. 13–21 ; *їйого ж* : Робітничий клас Української РСР в період розвинутого соціалізму / В. О. Романцов // Український історичний журнал. – 1975. – № 6. – С. 4–14.

22. Історія робітничого класу Української РСР : у 2-х т. Т. II / ред. кол. Тому : І. О. Гуржій, Г. Д. Діденко, О. С. Кудлай та ін. ; Академія наук Української РСР,

Інститут історії. – К. : Наукова думка, 1967. – 507 с. ; Історія народного господарства Української РСР : у 3 т., 4 кн. / АН УРСР. Ін-т економіки ; гол. ред. І. І. Лукінов. – К. : Наукова думка, 1987 ; Развитие и размещение производительных сил СССР. Украинская ССР. Экономические районы / отв. ред. В. Н. Кальченко. – М. : Наука, 1972. – 315 с. ; *Синяевский С. Л.* Рабочий класс СССР (1938–1965 гг.) / С. Л. Синяевский, В. Б. Тельпуховский. – М. : Мысль, 1971. – 534 с.

23. Історія городів і сел Української ССР : в 26 т. / глав. ред. : П. Т. Тронько (председатель) [и др.]. – К. : Укр. сов. енциклопедія, 1976.

24. *Сонин М. Я.* Воспроизводство рабочей силы в СССР и баланс труда / М. Я. Сонин. – М. : Госкомитиздат, 1959. – 368 с.

25. *Процарук Г.* Відтворення робочої сили на сучасному етапі комуністичного будівництва / Г. Процарук. – К. : Політвидав України, 1973. – 286 с. ; *Оникиенко В. В.* Воспроизводство трудовых ресурсов / В. В. Оникиенко, А. А. Жук, В. Ф. Онищенко, М. В. Шаленко. – К. : Наукова думка, 1984. – 179 с.

26. *Якуба К. І.* Трудові ресурси села (На прикладі Хмільницького району Вінницької області) / К. І. Якуба // Економіка Радянської України. – 1974. – № 12. – С. 80–83 ; *Обухівський Р.* Проблема відтворення робочої сили і заробітна плата при соціалізмі / Р. Обухівський // Економіка Радянської України. – 1963. – № 2. – С. 15–21 ; *Власов І.* Розміщення і використання трудових ресурсів України / І. Власов, С. Савченко // Економіка Радянської України. – 1963. – № 2. – С. 65–70 ; *Заріхта Т.* До питання до визначення рівня мобільності населення, не зайнятого у суспільному виробництві / Т. Заріхта, А. Шостак // Економіка Радянської України. – 1969. – № 4. – С. 83–85 ; *Янковская Е. А.* Перераспределение трудовых ресурсов / Е. А. Янковская. – К. : Наукова думка, 1978. – 132 с.

27. *Кугало І. А.* Рух і розміщення населення / І. А. Кугало, А. П. Шостак // Розміщення продуктивних сил Української РСР. – 1966. – Вип. 3. – С. 105–113 ; *Гуцуляк О.* Зміни в складі робочої сили в Прикарпатті за роки Радянської влади / О. Гуцуляк // Економіка Радянської України. – 1974. – № 12. – С. 9–12 ; *Кушнерова Т. П.* Перспективи використання трудових ресурсів / Т. П. Кушнерова // Розміщення продуктивних сил Української РСР. – 1966. – Вип. 2. – С. 117–121 ; *Коваленков П. П.* Використання трудових ресурсів / П. П. Коваленков // Розміщення продуктивних сил Української РСР. – 1965. – Вип. 1. – С. 170–176 ; *їйого ж* : Про використання трудових ресурсів Української РСР / П. П. Коваленков // Економіка Радянської України. – 1965. – № 12. – С. 98–103 ; *Богомольний І. Г.* Розподіл і використання трудових ресурсів Південного економічного району по сферах виробництва і галузях народного господарства / І. Г. Богомольний // Розміщення продуктивних сил Української РСР. – 1970. – Вип. 9. – С. 90–95.

28. Про використання трудових ресурсів у колгоспах // Економіка Радянської України. – 1969. – № 7. – С. 64–69 ; *Березюк А. І.* Сезонная миграция сельского населения Закарпатской области УССР и пути ее упорядочения / А. И. Березюк. – К. : 1969. – 32 с.

29. Долишний М. И. Проблемы совершенствования системы управления трудовыми ресурсами (методологический аспект) / М. И. Долишний, С. Н. Злупко, М. И. Питюлич. – К.: ИЭ АН УССР, 1985. – 53 с.; *його ж*: Формирование и использование трудовых ресурсов / М. И. Долишний // М. И. Долишний. – К., 1978. – 271 с.; *Суворова И. П.* Методические подходы к совершенствованию территориально-отраслевого распределения трудовых ресурсов / И. П. Суворова, Л. И. Алексеенко. – К.: ИЭ АН УССР, 1987. – 33 с.; *її ж*: Совершенствование регионального управления трудовыми ресурсами / И. П. Суворова. – К.: Наукова думка, 1980. – 170 с.

30. Дараган М. В. Деякі питання відтворення населення / М. В. Дараган // Розміщення продуктивних сил Української РСР. – 1966. – Вип. 3. – С. 43–48.

31. Онікієнко В. В. Трудові ресурси і основні напрями поліпшення їх використання / В. В. Онікієнко // Розміщення продуктивних сил Української РСР. – 1965. – Вип. 1. – С. 31–36; Писаренко С. М. Трудовые ресурсы и социально-экономическое планирование административного района / С. М. Писаренко // Региональные проблемы управления трудовыми ресурсами: тематический сборник. – К.: Лаборатория офсетной печати Института экономики АН УССР, 1977. – 114 с. – С. 57–61.

32. Онікієнко В. В. О территориальной мобильности трудовых ресурсов / В. В. Онікієнко, А. С. Сыч, Б. И. Трубенко // Проблемы использования трудовых ресурсов. – К.: Наукова думка, 1975. – С. 27–53.

33. Товкун В. І. Міграція населення і територіальний перерозподіл трудових ресурсів / В. І. Товкун // Розміщення продуктивних сил Української РСР. – 1967. – Вип. 5. – С. 34–40; *його ж*: Особливості міграції населення Української РСР у 1959–1963 / В. І. Товкун // Український історичний журнал. – 1966. – № 4. – С. 49–56; *Корецький Л.* Удосконалення сільського розселення – важливий фактор підвищення ефективності суспільного виробництва / Л. Корецький, В. Кальненко // Економіка Радянської України. – 1974. – № 11. – С. 44–52.

34. Загробська А. Ф. Організовані переселення в системі міграцій населення УРСР / А. Ф. Загробська. – К.: Наукова думка, 1974. – 112 с.; *її ж*: Деякі аспекти дослідження впливу міграцій на відтворення населення УРСР / А. Ф. Загробська // Демографічні дослідження. – 1974. – Вип. 3. – С. 62–77.

35. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? / І. М. Дзюба. – К.: Києво-Могилянська академія, 2005. – 330 с. – С. 51.

Стаття надійшла до друку 22.03.2016 р.

UDC 331.522.4(477)''1940–1980'':314.151.3

Kateryna Zhbanova,

Post-graduate student of the Faculty of History, Junior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv National Shevchenko University

The organized recruitment and relocation of workers in the Ukrainian SSR in the second half of the 1940s – 1980s in Ukrainian historiography of Soviet period

The article deals with the contribution of scientists, who were historians, economists, lawyers, geographers, demographers and others within second half of the 1940s to 1980s, to the research of distribution and redistribution of labor resources in the Ukrainian SSR. The article traces the change of scientific approaches to the study of the organized recruitment of workers and labor migration families. The quality of the representation of consequences related to the organized use of labor resources by the state has been analyzed in Ukrainian historiography of Soviet period. The author concludes that despite the ideological limitations, some of the themes of Soviet scientists have a deep knowledge of the material, have significant value factual and statistical calculations that are still relevant and need for modern study and reflection.

Keywords: organized recruitment of workers, labor resettlement of workers, labor potential, labor resources, scientific research, soviet period.

УДК 331.522.4(477)''1940–1980'':314.151.3

Екатерина Жбанова,

аспирант исторического факультета Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, младш. науч. сотрудник Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Изучение организованных наборов и переселения рабочих в УССР во второй половине 1940-х – 1980-х гг. в трудах советских ученых

Статья освещает вклад украинских ученых-историков, экономистов, юристов, географов, этнографов второй половины 1940-х – 1980-х гг. в изучение распределения и перераспределения рабочего ресурса в УССР. В статье прослежена смена научных подходов к изучению организованных наборов рабочих и трудовых переселений семей. Определены приоритетные направления и пробелы советской историографии по теме. Проанализировано качество изображения в украинской советской историографии последствий организованного государством использования трудового потенциала своих граждан.

Ключевые слова: организованный набор работников, трудовые переселения семей, трудовой потенциал, трудовые ресурсы, научные исследования, советский период.